

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW RELACJI POLSKO-HISZPAŃSKICH W ARCHIWUM KORONNYM WARSZAWSKIM (AGAD)

Cezary Taracha

Katedra Świata Hiszpańskiego, Polityki i Relacji Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Department of Spanish World, Politics and International Relations, The John Paul II Catholic University of Lublin
e-mail: logro@kul.lublin.pl

Streszczenie. Badania nad historycznymi relacjami polsko-hiszpańskimi nasiliły się po upadku systemu komunistycznego w Polsce. Historiografia polska rozwinęła się w tym zakresie w sposób znaczący. Kwerendy archiwalne i biblioteczne na Półwyspie Iberyjskim, niegdyś sporadyczne, stały się na przełomie XX i XXI w. coraz częstsze. Wielu polskich badaczy prowadziło poszukiwania w *Archivo Histórico Nacional* w Madrycie, *Archivo General de Simancas*, *Archivo General de Indias* oraz innych tego rodzaju instytucjach. Na dzień dzisiejszy mamy stosunkowo dobre rozeznanie w zawartości hiszpańskich archiwów w kwestii relacji bilateralnych. Nieco inaczej wygląda problem rozpoznania zawartości polskich zbiorów archiwalnych w kontekście badań nad relacjami ze światem hiszpańskim. W artykule niniejszym ukazane zostały materiały źródłowe znajdujące się w tzw. „Dziale Hiszpańskim” Archiwum Koronnego Warszawskiego AGAD-u. Zgromadzono w nim ponad 50 jednostek archiwalnych obejmujących różnego rodzaju dokumenty z XVII i XVIII w. Najważniejsze z nich to korespondencja pomiędzy władcami obu państw, korespondencja dyplomatyczna oraz materiały dotyczące konkretnych problemów w obustronnych relacjach, np. kwestia sum neapolitańskich. „Dział Hiszpańskie” stanowi istotne źródło wiedzy do badań kontraktów polsko-hiszpańskich epoki nowożytnej.

Słowa kluczowe: relacje polsko-hiszpańskie, epoka nowożytna, źródła

Sprzyjający klimat dla badań związków polsko-hiszpańskich, jaki zaistniał po przemianach 1989 r., przynosi konkretne rezultaty. Urzeczywistniają się bowiem postulaty zawarte w „Historycznej paraleli” Joachima Lelewela¹, a następnie formułowane w pracach klasyków polskiej hispanistyki². Coraz liczniejsze polskie kwerendy w archiwach i bibliotekach Półwyspu Iberyjskiego,

¹ J. Lelewel, *Historyczna paralela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII, XVIII wieku*, Warszawa 1831; Współczesne wydanie: J. Lelewel, *Historyczna paralela Hiszpanii z Polską w XVI, XVII, XVIII wieku*, red. J. Kieniewicz, Warszawa 2006.

² G. Makowiecka, *Po drogach polsko-hiszpańskich*, Kraków 1984; P. Sawicki, *Polacy a Hiszpanie. Ludzie, podróże, opinie*, Wrocław 1995; J. Kieniewicz, *Hiszpania w zwierciadle polskim*, Gdańsk 2001.

wspólne sympozja z zakresu historii porównawczej³ czy wreszcie cenne inicjatywy wydawnicze⁴ pozwalają z optymizmem patrzeć w przyszłość⁵.

Wiadomo od dawna, jak wiele ciekawych materiałów dotyczących Polski kryją bogate hiszpańskie archiwa. Świadczą o tym wydane przez Waleriana Meysztowicza tomy *Elementa ad Fontium Editiones*⁶ czy sprawozdania z kwerend opublikowane przez Andrzeja Wyczańskiego⁷, Jerzego Axera⁸ i Cezarego Tarachę⁹. Również inni polscy historycy – hispaniści, np. Barbara Obtulowicz¹⁰ czy Patrycja Jakubczyk-Adamczyk¹¹, omawiają w swych pracach zawartość hiszpańskich archiwów pod kątem tematów stykowych. Warto tu także wspomnieć o projekcie wydawniczym *Corpus Diplomaticum* realizowanym przed laty przez polsko-hiszpański zespół pod kierunkiem Manuela Espadas Burgos i Jana Kieniewicza, który nie został jednak uwieczniony publikacjami materiałów źródłowych.

Historykom zajmującym się badaniami związków między Polską a Hiszpanią brakuje natomiast informacji dotyczących przydatności polskich archiwów do tego rodzaju studiów. Jakiś czas temu pojawiła się inicjatywa Archiwum Głównego

³ Jako przykład chciałbym podać sympozja z zakresu historii porównawczej polsko-hiszpańskiej organizowane przez historyków z Uniwersytetu La Rioja i KUL-u: Logroño IV 1999, Lublin XI 2000, por. C. Taracha, *Początek współpracy naukowej historyków KUL z Uniwersytetem w Logroño (Hiszpania)*, „Przegląd Uniwersytecki”, 2, 1999, s. 18, 24; J. Drob, J. Gołębiowski, C. Taracha, *Historycy KUL na sympozjum naukowym w Hiszpanii*, „Przegląd Uniwersytecki”, 4, 1999, s. 23, 26.

⁴ Bardzo cennym wydawnictwem źródłowym jest korespondencja Jana Dantyszka z okresu jego ambasady w Hiszpanii na dworze Karola V, przygotowana przez zespół Antonio Fontana i Jerzego Axera (*Españoles y polacos en la Corte de Carlos V. Cartas del embajador Juan Dantisco*, Madryt 1994).

⁵ C. Taracha, *Colaboración científica entre historiadores españoles y polacos. Historia, situación actual y perspectivas*, referat wygłoszony podczas Expolingua 2000, Madryt, 6–9 IV 2000.

⁶ *Elementa ad fontium editiones*, t. VIII, XI, XII, XV, XVI, XIX, XX: *Documenta polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas*, wyd. W. Meysztowicz, Rzym 1963–1970.

⁷ A. Wyczański, *Archivo General de Simancas*, „Kwartalnik Historyczny”, 69, 1962, t. 2, s. 433–39.

⁸ J. Axer, *Korespondencja staropolska w archiwach i bibliotekach hiszpańskich*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 33, 1988, s. 219–220.

⁹ C. Taracha, *Źródła do dziejów Polski i polonika w archiwach hiszpańskich*, „Kwartalnik Historyczny”, 103, 1996, z. 2, s. 45–54.

¹⁰ B. Obtulowicz, *Hiszpania wobec trzeciego rozbioru Polski*, „Przegląd Historyczny”, 27/2, 1999, s. 122–126; *Manuel Godoy wobec Polaków i sprawy polskiej w latach 1792–1808*, „Studia Historyczne”, 43/1, 2000, s. 27–46; *Konfederacja Targowicka i drugi rozbiór Polski w relacjach dyplomatów hiszpańskich*, „Przegląd Historyczny”, t. XCI, 2000, z. 3, s. 2–14; *Powstanie kościuszkowskie w relacjach dyplomatów hiszpańskich*, w: *Studia polsko-hiszpańskie. Wiek XVIII*, red. J. Kieniewicz, Warszawa 2000, s. 157–177; *La familia Czartoryski y sus vínculos con España con La Dama del Armiño en el fondo*, „Estudios Hispánicos”, XXI (Contraste y periferia), 2013, s. 145–158.

¹¹ *Polska a Hiszpania: z dziejów koegzystencji dwóch narodów w XX wieku*, red. M. Białokur i P. Jakubczyk-Adamczyk, Opole 2012.

nego Akt Dawnych oraz Instytutu Cervantesa w Warszawie dotycząca opublikowania inwentarza zespołu akt Archiwum Koronnego Warszawskiego¹² „Dział Hiszpańskie”. Nie została ona jednak zakończona wydaniem publikacji¹³. W tekście niniejszym chciałbym zapytać o wartość źródłową oraz informacyjną tych materiałów do badań nad stosunkami polsko-hiszpańskimi.

Dział Hiszpańskie zawiera 52 jednostki archiwalne z lat 1615–1794. Pod względem chronologicznym i problemowym można je podzielić na trzy grupy:

- 1) dokumenty siedemnastowieczne,
- 2) korespondencja dyplomatyczna królów hiszpańskich Karola III i Karola IV oraz Stanisława Augusta z lat 1766–1794,
- 3) materiały związane z działalnością placówek dyplomatycznych obu państw (1790–94).

Dokumenty z XVII w., choć nieliczne, odnoszą się do bardzo ważnych problemów w stosunkach polsko-hiszpańskich. Chodzi o spadek po królowej Bonie, zwłaszcza o tzw. *sumy neapolitańskie*. Sprawa ta nigdy nie doczekała się ostatecznego rozwiązania, mimo wysiłków podejmowanych przez Zygmunta Augusta i jego następców na tronie Rzeczypospolitej. Temat znalazł już szerokie omówienie w polskiej historiografii. Wiele miejsca poświęcił mu Ryszard Skowron w swej pracy poświęconej polskim dyplomatom w Hiszpanii XVI–XVII w. Znajdujący się w AKW dokument (Karton 40A, sygn. 1) nie został wykorzystany przez autora wymienionego opracowania, a dotyczy rozliczenia „sumy neapolitańskiej” za lata 1637–1650. Panujący wówczas (do 1648) Władysław IV wykazywał w negocjacjach z Hiszpanami więcej determinacji niż ojciec. Jego posłowie żądali zwrotu zaległych i bieżących rent, ale także księstw Bari i Rosano¹⁴.

Ważnym instrumentem tworzenia pro hiszpańskiego lobby za granicą było nadawanie cudzoziemcom orderu Złotego Runa. W XVI w. godność mistrzów tego zakonu przeszła na władców Hiszpanii z dynastii Habsburgów, co zostało potwierdzone przez papieży Grzegorza XIII (1574) i Klemensa VIII (1600). Wśród kawalerów orderu nie brakowało przedstawicieli polskich dynastii oraz rodów magnackich: król Zygmunt III Waza¹⁵, królewicz Władysław Waza, król Michał Korybut Wiśniowiecki¹⁶, księżę Albert Sas¹⁷, księżę Stanisław Jabło-

¹² W. Krawczuk, *Metryka Koronna za Zygmunta III Wazy – początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 roku*, Kraków 1995.

¹³ Niniejszy tekst powstał na zamówienie inicjatorów tego projektu.

¹⁴ R. Skowron, *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku*, Kraków 1997, s. 169.

¹⁵ Zygmunt III otrzymał order 25 II 1601 r. w Warszawie, por. R. Skowron, dz. cyt., s. 131.

¹⁶ C. Taracha, *Descripción española de la Polonia de los años 70 del siglo XVII*, „Investigaciones Históricas”, 15, 1996, Universidad de Valladolid, s. 198; R. Skowron, dz. cyt., s. 199–200.

¹⁷ Albert Kazimierz Sas (1738–1822), syn Augusta III i Marii Józefy, polski królewicz, wojskowy i polityk. C. Taracha, *Order Złotego Runa dla księcia Alberta*, w: *Studia nad sztuką Renesansu i Baroku*, t. IV, red. J. Lileyko, Lublin 2000, s. 253–262.

nowski¹⁸ czy Jan Klemens Branicki (1765). W AKW zachowały się trzy dokumenty z 1615 r. dotyczące nadania Złotego Runa Władysławowi. Decyzja o wyróżnieniu królewicza zapadła na posiedzeniu Rady Państwa (*Consejo de Estado*) w dniu 22 stycznia 1615 r. Król Hiszpanii, Filip III, poinformował ośobiście o tym wydarzeniu Zygmunta III listem z 22 maja 1615 r. (Karton 41B, sygn. 16). 1 czerwca list z gratulacjami wysłał kanclerz orderu Antonio del Valle (Karton 41B, sygn. 17), a 3 września skarbnik Verrer (Karton 41B, sygn. 18). Dodajmy, że uroczyste wręczenie orderu nastąpiło w dzień św. Andrzeja (patron zakonu) 1615 r. w Warszawie. Zdaniem Ryszarda Skowrona, był to jedyny sukces poselstwa Krzysztofa Korycińskiego, który szukał na dworze hiszpańskim finansowego wsparcia dla walczącej z Moskwą Rzeczypospolitą¹⁹. Wymienione listy mieszczą się w obrębie rutynowej wymiany korespondencji towarzyszącej każdorazowemu nadaniu orderu.

Z dokumentów XVII-wiecznych zwróćmy jeszcze uwagę na list króla Jana Kazimierza do Filipa IV informujący o jego małżeństwie z Ludwiką Marią Gonzaga²⁰ (Karton 41B, sygn. 19).

Dużą część zbiorów stanowi korespondencja królów hiszpańskich Karola III i Karola IV (Karton 40A 2–21) do Stanisława Augusta²¹. W większości listy te mają charakter oficjalnych zawiadomień o ważnych wydarzeniach w rodzinie królewskiej: urodziny, małżeństwa, zgony dzieci czy wnuków²². Były one zwyczajowo wysyłane do wszystkich głów koronowanych tworzących europejską wspólnotę panujących. Przy ich sporządzaniu posługiwano się stałymi formułami. Jako przykład można podać list Karola IV do Stanisława Augusta z 21 grudnia 1788 r. Informuje w nim o bolesnych wydarzeniach na dworze w Madrycie²³, mianowicie o śmierci swego ojca, króla Karola III, brata Gabrie-

¹⁸ Pisze na ten temat w swej korespondencji z Warszawy ambasador Karola III, hrabia Pedro de Aranda, por. *Colección de Documentos Ineditos para la Historia de España*, Madryt 1894, t. 108, s. 423, Aranda do Walla, Warszawa, 24 XII 1760: “Muy Señor Mío. El Príncipe Saduvlonosvski [Jabłonowski], palatino de Braezlaw y caballero del Toison de oro, cuando estuvo aqui al tiempo de la Dieta, me manifestó las mayores atenciones, y encargó que pusiese su respeto a los pies del Rey nuestro señor, lo que ejecuto gustoso en correspondencia de sus finas expresiones”.

¹⁹ R. Skowron, dz. cyt., s. 135–136.

²⁰ Maria Ludwika Gonzaga (1611–1667), francuska arystokratka, córka księcia Karola, królowa Polski, żona Władysława IV, a następnie Jana Kazimierza

²¹ Karol III ożenił się w 1738, jeszcze jako Król Neapolu, z córką Augusta III, Marią Amalią. Karol IV natomiast był synem Karola i Marii Amalii. W przeciwieństwie do swego ojca, królowa Hiszpanii czuła sentyment do Polski, a nawet, jak pisze B. Obtulowicz, ubierała się w suknie szyte według polskiej mody.

²² Znacząca liczba tych listów wynika z faktu, że hiszpańska rodzina królewska była bardzo liczną. Karol III i Maria Amalia mieli 13 dzieci, por. *Historia General de España y América. La España de las reformas. Hasta el final del reinado de Carlos IV*, red. L. Suárez Fernández, t. 10–2, Madryt 1984, s. 381.

²³ W ciągu niespełna trzech tygodni śmierć zabrała syna Karola III, Gabriela Antonio (5 XI 1788), jego żonę, infantkę portugalską oraz syna. Wkrótce potem, 14 XII, zmarł zdruzgotany tymi wy-

la²⁴, jego żony Marii Anny Wiktorii²⁵ oraz ich nowo narodzonego syna Karola Józefa²⁶. Gdy czyta się te łacińskie, nieco już archaiczne, biorąc pod uwagę epokę, doniesienia można odnieść wrażenie, iż nie mają one zbyt wielkiego znaczenia w badaniach nad stosunkami polsko-hiszpańskimi 2 połowy XVIII w. Niemniej jednak, przy braku oficjalnych kontaktów dyplomatycznych pomiędzy Madrytem a Warszawą w latach 1764–1790²⁷, czysto protokołarna korespondencja królewska, podobnie jak wizyty hiszpańskich dyplomatów²⁸, świadczą o traktowaniu Rzeczypospolitej jako pełnoprawnego podmiotu prawa międzynarodowego. Potwierdzeniem tego jest zwłaszcza list Karola III dotyczący uznania Stanisława Augusta za króla polskiego, z dnia 28 kwietnia 1766 (Karton 40A, sygn. 2 i 3)²⁹. Warto tu dodać, że Hiszpania przez pewien czas wstrzymywała się z akceptacją tego wyboru dokonanego przy udziale rosyjskich bagnetów

darzeniami król Karol III, por. M. Danvila y Collado, *Reinado de Carlos III*, t. 5, Madryt 1895, s. 534–535.

²⁴ Gabriel de Borbón y Sajonia (1752–1788), syn Karola III i Marii Amalii, por. J. Martínez Cuesta, *El Infante Don Gabriel de Borbón y Sajonia*, Madrid 1998.

²⁵ Maria Anna Wiktorina (1768–1788), córka królowej portugalskiej Marii I i jej męża Piotra, żona infanta Hiszpanii Gabriela.

²⁶ AKW. Dział Hiszpańskie, Karton 40A, sygn. 19: “Carolus Quartus, Dei gratia, Hispaniarum, Utriusque Siciliae, Hierusalem, Indiarum, etc. Rex; Archidux Austriae, Dux Burgundiae et Mediolani, etc. Comes Abspurgi, Fladriae, Tyrolis, etc. Serenissimo ac Potentissimo Principi Domino Stanislao Augusto Regi Poloniae, Magno Duci Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Vohyniae, Podoliae, Podlaehiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae, Czernichoviaeque, Fratri nostro carissimo. Serenissime ac Potentissimae Princeps: Postquam summo rerum Moderatori visum fuit tum Infantam Mariam Annam Victoriam, Fratris nostri Uxorem dilectissimam, tum eius Filium recens editum, tum denique ipsius Coniugem Gabrielem, Hispaniae infantem, Fratrem nostrum desideratissimum, praematura morte e vivis eripi, gravissimum profecti animo nostro vulnus infixit Regis Caroli III, Patris nostri et Domini longe carissimi obitus, qui media inter diem X am et XIV am huius mensis nocte decessit. Quanto vero nitimur violencia Maiestatem Vestram doloris nostri participem. Nos etiam hauc exuigui solati inde compotes fore, tantum ipsi de vehementiori cupiditate persuasum volumus, que Majestati Vestrae fausta quaevis et prospere vovemus. Caeterus Deus Optimus Maximus Majestatem Vestram quam diutissime servet incolumem. Dabantur Matriti die 21 Decembris anno 1788. Majestatis Vestrae Bonus Frater Carolus.”

²⁷ 15 VIII 1764 Karol III nakazał opuszczenie Warszawy José de Onisowi, chargé d'affaires ambasady hiszpańskiej. Stosunki dyplomatyczne pomiędzy Hiszpanią a Rzeczpospolitą zostały przywrócone dopiero w 1790 r. Nominację na ministra pełnomocnego otrzymał wówczas Pedro Normande, który przedstawił listy uwierzytelniające 8 XI 1790, por. D. Ozanam, *Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700–1808)*, Madryt–Bordeaux 1998, s. 370, 377.

²⁸ Jako przykład można podać wizytę hiszpańskiego dyplomaty, hrabiego Güemesa, który w 1785 r. odwiedził króla i prymasa, Archivo General de Simancas, Estado, 6716, Güemes do Floridablanki, Warszawa, 21 IX 1785.

²⁹ Por. J. Łojek, *Polska misja w Hiszpanii w latach 1790–94*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 72, 1965, s. 325.

i sprzecznego z interesami Burbonów. W czasie elekcji 1764 r. dyplomacja hiszpańska popierała pretensje synów Augusta III, który był teściem Karola III³⁰.

Duże zainteresowanie dworu madryckiego budziły wydarzenia polskie z lat 1768–1773. Karol III z niepokojem obserwował przygotowania do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej³¹. Dyplomacja hiszpańska, zwłaszcza w Paryżu i Londynie, sondowała możliwość podjęcia wspólnych działań w obronie integralności Polski³². Jednakże przy braku woli politycznej ze strony głównych mocarstw Zachodu³³, Karolowi III pozostawały jedynie noty protestacyjne i wyrazy ubolewania słane do Stanisława Augusta (Karton 40A, sygn. 5).

Bez wątpienia największe znaczenie dla badań stosunków polsko-hispańskich 2 połowy XVIII w. mają materiały dotyczące przedstawicielstwa dyplomatycznego Rzeczypospolitej w Madrycie oraz hiszpańskiego w Warszawie. Działalność kierowanego przez Tadeusza Morskiego³⁴, a następnie Kajetana Zbyszewskiego³⁵ poselstwa została omówiona (choć nie w stopniu wyczerpującym) w historiografii polskiej. Mam tu na myśli zwłaszcza artykuły Jerzego Łojka³⁶. Autor ten wykorzystał głównie materiały znajdujące się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich³⁷, w mniejszym stopniu natomiast omawiany dział AKW. Przechowywana w Warszawie (i Wrocławiu) korespondencja dyplomatyczna stanowi podstawowe polskie źródło do badań nad hiszpańskim wątkiem polityki zagranicznej upadającej I Rzeczypospolitej. Najważniejsze są instrukcje i listy kierowane do Madrytu przez kierowników polskiej dyplomacji oraz raporty wysyłane do Warszawy przez Morskiego i Zbyszewskiego. Dzięki nim możemy śledzić przebieg naszych starań o uzyskanie poparcia Hiszpanii dla utrzymania integralności i niepodległości państwa w zmieniającej się szybko rzeczywistości

³⁰ W roku 1738, Karol jako król Neapolu poślubił córkę Augusta III, Marię Amalię. Królowa zmarła we wrześniu 1760 r., a więc krótko po objęciu przez męża tronu hiszpańskiego. Karol, który był bardzo przywiązany do zmarłej, nie ożenił się ponownie i starał się wspierać krewnych Marii Amalii.

³¹ C. Taracha, *Szpiedzy i dyplomaci. Wywiad hiszpański w XVIII wieku*, Lublin 2005, s. 194.

³² Na temat rozmów z politykami angielskimi w sprawie Polski pisał książkę Masserano w korespondencji do szefa rządu markiza Grimaldiego, por. Archivo Histórico Nacional, Estado, 4278. Z kolei o reakcjach francuskich informowali hrabia Fuentes i Fernando de Magallón, AHN, Estado, 6577, 6578.

³³ Por. M.H. Serejski, *Europa a rozbiory Polski. Studium historiograficzne*, Warszawa 1970.

³⁴ Tadeusz Morski (1754–1825) polski dyplomata, polityk, publicysta i tłumacz, w latach 1790–1791 poseł Rzeczypospolitej w Madrycie.

³⁵ Kajetan Zbyszewski: polski dyplomata, w latach 1791–1793 chargé d'affaires polskiego poselstwa w Hiszpanii.

³⁶ J. Łojek, *Polska misja w Hiszpanii*, s. 325–345; tenże, Materiały do historii polskiej służby zagranicznej w latach 1788–1795, „Przegląd Historyczny”, t. 53, 1962, z. 3, s. 520–530; J. Reychman, *Likwidacja polskich placówek dyplomatycznych po II i III rozbiore Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 78, 1968, z. 2, s. 308, 316–317; C. Taracha, *Kajetana Zbyszewskiego „dzienniczek” podróży po Hiszpanii z 1794 roku*, „Studia Iberystyczne”, nr 1, 1998, s. 49–72.

³⁷ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkpsy 487 i 923.

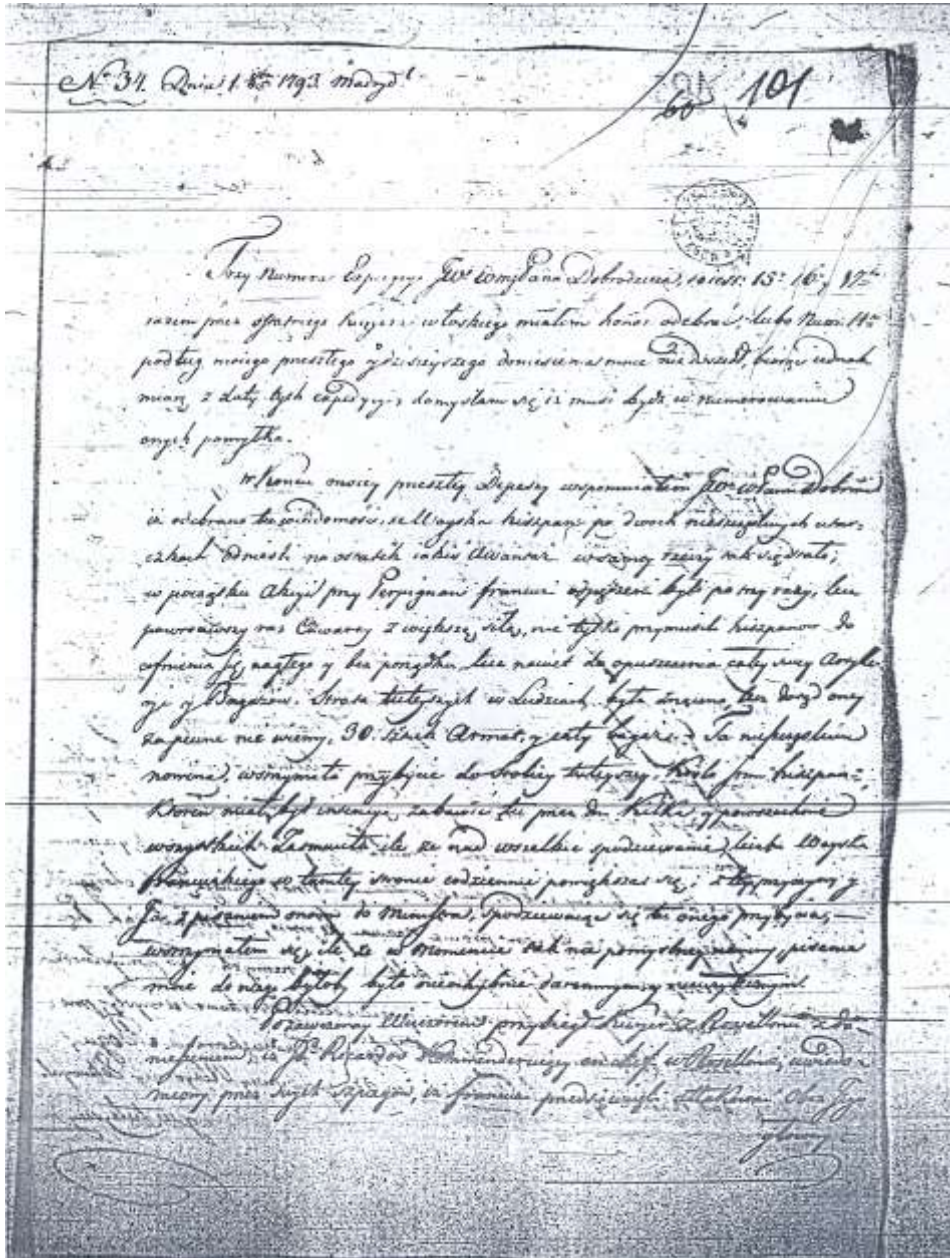
międzynarodowej lat 90. XVIII w. Wydaje się, że najpoważniejszym sukcesem Tadeusza Morskiego w Madrycie było skłonienie (przy poparciu dyplomacji angielskiej i pruskiej) szefa hiszpańskiego rządu, hrabiego de Floridablanca do sondowania stanowiska Rosji w sprawie zagwarantowania granic Rzeczypospolitej w ramach międzynarodowego traktatu pokojowego. Miguel Gálvez, minister pełnomocny w Petersburgu³⁸ podjął odpowiednie działania. Niestety, hiszpańska mediacja zbiegła się w czasie z informacjami o uchwaleniu konstytucji 3 maja, co usztywniło stanowisko rosyjskie.

Korespondencja odzwierciedla również rywalizację o wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej pomiędzy królem a sejmowym stronnictwem patriotycznym. Przejawem tej walki było odwołanie Tadeusza Morskiego, w wyniku działań Stanisława Augusta i podkanclerzego Joachima Chreptowicza³⁹. Korespondencja pomiędzy posłem a królem dotycząca tej sprawy znajduje się w Dziale Hiszpańskie (Karton 40A, sygn. 32). Po wyjeździe Morskiego, placówką w Madrycie kierował Kajetan Zbyszewski. Z powodu coraz bardziej napiętej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej oraz wzrastającej niechęci Karola IV do angażowania się w sprawę Europy Środkowej, nasz dyplomata ograniczył się do prowadzenia akcji propagandowej, informując hiszpańskie władze i społeczeństwo o wydarzeniach w Polsce. Jego raporty z lat 1791–1794 zawierają różnorodne wiadomości dotyczące spraw wewnętrznych Hiszpanii. Z zainteresowaniem obserwował on walkę o władzę w gorącym roku 1792, kiedy to trzykrotnie zmieniali się szefowie rządu: Floridablanca, Aranda, Godoy (Karton 40A, sygn. 33). Opisywał zwyczaje hiszpańskiego dworu, sztywną etykietę i króla Karola IV: „to Bożyszcze Południa i Nowego Świata”. Zbierał również informacje dotyczące hiszpańskiej armii i marynarki wojennej, ale były to głównie materiały dostępne publicznie (Karton 40A, sygn. 34). Zasadniczo polscy dyplomaci nie mieli dostępu do sekretów hiszpańskiego rządu ani sieci konfidentów. Szyfrowana korespondencja nie zawierała większych rewelacji. Zbyszewskiego interesowały również uroczystości, święta i zabawy (np. *corrida*). Wiele miejsca poświęcał również problemom związanym z funkcjonowaniem kierowanej przez niego placówki.

Największym zmartwieniem młodego dyplomaty był ciągły brak pieniędzy, nawet na niezbędne wydatki. Do jego papierów dołączone są rachunki wydatków nadzwyczajnych, które refundował skarb państwa (Karton 40A, sygn. 28, 29, 33). Pozwalają one na określenie wysokości nakładów na placówkę w Madrycie, w tym na poszczególne kategorie wydatków. Przykładowo „expensa extraordinaryjna” Kajetana Zbyszewskiego za okres od 1 października 1791 do

³⁸ Miguel Gálvez y Gallardo (1725–92), hiszpański dyplomata, w latach 1788–1792 minister pełnomocny w Rosji, por. D. Ozanam, *Les diplomates*, s. 264–265.

³⁹ Joachim Chreptowicz (1729–1812): polski polityk, publicysta i tłumacz, por. G. Ryzewski, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż*, Kraków 2006.

AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40a/34: List Kajetana Zbyszewskiego, Madryt, 1 X 1793 r.

103

w tejże Polacy. Ja profusam być & tego momentu, iż dnia piątego posła
 do Ministra przypomnieć mu o białym, Jago, i dopominając się na swoim
 na podana mu pnie za omnia hinc, dępieniadach
 W tym momencie dowiaduję się, iż odebrano tu wiadomości
 że 3° Sorzelego, kras designowany jest w pomoc hiszpański, chociaż był
 cały wspomnian, iż se, na wiadomości na białym, & dębory, przybył, rabi
 pojmą Odece w ofiarę dni przeszłego miesiąca, i wzięty ma, na
 brzeg Rosellonnie Tencu królew donosi, iż 6° Neapolitanu, kras, se
 imi na Morze, zmasz przybył w krówe, na pomoc hiszpańcom do Sicilien

Kajetan Zbyszewski

AGAD, AKW, Dział Hiszpańskie, 40a/34: List Kajetana Zbyszewskiego, Madryt, 1 X 1793 r.

5 stycznia 1792 r. wyniosła 4 tysiące 96 zł⁴⁰. Poza tym korespondencja odsłania nam różnorodne problemy związane z działalnością poselstwa: personel, utrzymanie siedziby, przesyłki pocztowe, kurierzy nadzwyczajni, szyfry.

W „Dziale Hiszpańskie” znajdują się również materiały dotyczące funkcjonowania hiszpańskiej placówki w Warszawie. Jak pamiętamy, wznowiła ona swoją działalność w 1790 r. Kierowali nią dyplomaci w randze posła, ministra pełnomocnego: Pedro Normande (od czerwca 1790 do sierpnia 1791), Miguel Cuber⁴¹ (od sierpnia 1791 do czerwca 1793), Domingo Iriarte⁴² (od grudnia 1793 do czerwca 1794). Sekretarzem placówki był przez cały czas jej działalności Leonardo Gómez de Terán⁴³. Podstawowa korespondencja związana z pracami poselstwa znajduje się w hiszpańskich archiwach: Archivo General de Simancas⁴⁴ i Archivo Histórico Nacional w Madrycie⁴⁵. W AKW przechowywane są natomiast przede wszystkim listy uwierzytelniające, polecające i odwołujące hiszpańskich posłów (Karton 40A, sygn. 22, 23, 26, 27, 35) oraz noty dyplomatyczne skierowane do króla i Rzeczypospolitej (Karton 40A, sygn. 37, 38, 40). Mają one jedynie pomocnicze znaczenie w badaniach nad polityką Hiszpanii wobec Polski.

Podsumowując, warto wyrazić nadzieję, że w bliskiej przyszłości dojdzie do wydania inwentarza „Działu Hiszpańskie” oraz publikacji materiałów dotyczących stosunków polsko-hiszpańskich znajdujących się w naszych archiwach.

SOURCES TO THE HISTORY OF POLISH – SPANISH RELATIONS IN WARSAW CROWN ARCHIVES (AGAD)

Abstract. The studies on historical Polish-Spanish relations gained new life after the fall of the communist system in Poland. Polish historiography has significant achievements in this field. Archive and library inquiries in the Iberian Peninsula, very rare in the past, became more frequent at the turn of the 20th and the 21st century. Many Polish researchers conducted investigations in

⁴⁰ AKW, Dział Hiszpańskie, Karton 40A, sygn. 29: „Nota expensy extraordinarynej a conto legacji przy dworze madryckim zaczynająca się a 1 octobris 1791 po odjeździe JW Morskiego Posła Rzeczypospolitej u tegoż dworu do dnia 5 January 1792 podana przez niżej podpisane-go”.

⁴¹ Miguel Cuber Aniñón (1738–98), hiszpański dyplomata w Polsce i Toskanii (1795–98), por. D. Ozanam, *Les diplomates*, s. 241–242.

⁴² Domingo de Iriarte y de la Nieves Rabelo (1745–1795), hiszpański dyplomata i urzędnik administracji centralnej, przebywał na placówkach w Wiedniu, Paryżu, Warszawie, por. D. Ozanam, dz. cyt., s. 302–303.

⁴³ Leonardo Gómez de Terán y Negrete (1765–1824), urzędnik i dyplomata hiszpański, w latach 1791–94 sekretarz oraz chargé d'affaires placówki w Warszawie, por. D. Ozanam, dz. cyt., s. 281–282.

⁴⁴ C. Taracha, *Źródła do dziejów Polski*, s. 48.

⁴⁵ AHN, Estado, 4382 (Normande, Cuber), 4423 (Cuber), 4376, 4457 (Cuber, Iriarte), 4355 (Iriarte, Terán).

Archivo Histórico Nacional in Madrid, *Archivo General de Simancas*, *Archivo General de Indias*, and many other institutions of this sort. As of today, we have a relatively good orientation in the content of Spanish archives as far as bilateral relations are concerned. As for the content of Polish archives on the relationships with the Spanish world, a different image emerges. This article discusses the sources from the so-called “Spanish Division” of Crown Archives of the Central Archives of Historical Records in Warsaw. It collects more than 50 items including various documents from the 17th and the 18th century. The most important ones are the letters between the heads of the two states, diplomatic letters, and materials on specific problems in bilateral relations, e.g. the question of Philip's II debt to the Polish queen Bona Sforza. The Spanish Division is an important source for the study of Polish-Spanish contracts of the early modern period.

Key words: Polish-Spanish relations, early modern period, sources

Translated by Hubert Kowalewski